

Oponentský posudek na diplomovou práci Sandry Haškové: *Dobrovolnictví pod rouškou pandemie*. Univerzita Pardubice 2021.

Autorka se v práci věnuje dobrovolnictví v kraji Vysočina a zajímá jí, jaké druhy dobrovolnictví vznikly v průběhu pandemie a jaké faktory ovlivnily motivaci dobrovolníků. Práce reaguje na aktuální situaci a mapuje dosud nepopsané téma, přesto mám z jejího čtení rozporuplné pocity. Práce je poctivá s ohledem na čas, který autorka věnovala četbě literatury i sběru dat, tedy není odbytá, ovšem s ohledem na literaturu by bylo vhodné věnovat pozornost jiným textům. Autorka nejprve využívá teoretického zázemí z oblasti studií občanského sektoru (a zde má přehled dobrý), avšak naprosto opomíjí antropologickou literaturu a terénní výzkumy k tématu dobrovolnictví nebo nevládních organizací. I jediný antropologicky vypadající titul *Antropologie občanské společnosti* je vytvořen odborníky ze studií občanského sektoru. Student na magisterské úrovni by se měl alespoň pokusit vyhledat relevantní výzkumy ve svém oboru, udělat si přehled o současných teoriích a autorech. V důsledku tohoto zaměření tak teorie v práci nabývají často podob definic a typologií dobrovolnictví a nejsou příliš nosné – využity jsou vesměs tak, že autorka přibližuje, kteří její informanti do kterého typu dobrovolnictví spadají. Použité teorie jsou také propojeny s konceptem občanské společnosti, která je v našem regionu s ohledem na nedávnou minulost pojímána specificky, a chápou dobrovolnictví úzce, většinou jako apolitickou aktivitu. „Doing good“ je ale z pohledu nejen antropologie nevládních organizací činností politickou. Autorka však nezkoumá primárně organizace, ale spíše individuální motivace k dobrovolnictví, což jí umožňuje se tomuto rozměru dobrovolnictví vyhnout.

Autorka provádí rychlé teoretické soudy - na s. 24 vylučuje, že by některý informant dělal dobrovolnou službu, protože ji nikdo nedělá mimo ČR, i když jí samotnou zmíněná definice dobrovolné služby toto netvrdí (dobrovolnou službu lze dělat i v ČR). Vzájemnou pomoc lidí v době pandemie, ke které přispěly sociální sítě, popisuje bez většího vysvětlení jako posílení národní identity (s. 29). S tématem sociální konstrukce pracuje neobratně. Na s. 30 tvrdí (moje zdůraznění): „Zjištění, že dobrovolníky z nás dělá do velké míry společnost, ve které vyrůstáme a následně poté žijeme, že společnost ovlivňuje naši duši filantropa či motivaci **potvrzuje** i citace od autorů Bergera a Luckmanna. „Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvořem společnosti“ (Berger, Luckmann, 2001: 64).“ Dále na s. 21, 30 a 43 mluví o - „**vykonstruování** dobrovolníka“ - zde jde možná spíše o jazykovou neobratnost. Koncept sociálního statusu používá neobvykle (s. 25) – dobrovolníci si „mohli vybudovat svůj **vnitřní** sociální status.“ Co znamená vnitřní sociální status, pokud je sociální status záležitostí společenskou, tedy vůči jednotlivci poměrně vnější?

V definicích dobrovolnictví autorka uvádí i teorie, které si odporují, a zde by bylo potřeba všimnout si, že tomu tak je. Např. v citaci Tošnera na s. 21 uvádí, že dobrovolnictví za protektorátu a komunismu neexistovalo, hned na následující straně však autorka uvádí typologii formálního a neformálního dobrovolnictví, která říká, že neformální dobrovolnictví je součástí „jakékoli společnosti od prvopočátku.“ Tošner zřejmě chápe dobrovolnictví čistě jako formální institucionální záležitost propojenou s „občanskou společností“, která v totalitních režimech nemohla plně fungovat, a i zde bychom mohli uvažovat nad tím, že krom činnosti neformální řada dobrovolnické činnosti před rokem 1989 samozřejmě probíhala i v rámci tehdejších

oficiálních institucí (organizace mládeže, turistické spolky, spolky na ochranu přírody, oblast umění...).

Autorka provedla široce zaměřený komparativní výzkum s dvanácti dobrovolníky a třemi koordinátory dobrovolníků ze tří organizací. Soubor dat má tedy velký. Neústrojně působí citace dalších metodologicky nepodchycených informantů s názory na dobrovolnictví na s. 20. Poznámku vysvětlující zařazení těchto názorů společně s tvrzením, že toto „nejsou informanti“ nepovažuji za dostatečnou - každý, kdo informuje výzkumníka, je přece informant. Autorce „přijde zajímavé zmínit názory lidí, kteří sami nejsou či nebyli dobrovolníky, tudíž s dobrovolnictvím nemají zkušenost a **naproti jim** zmínit názory dobrovolníků. Uvedu zde nějaké příklady názorů lidí, avšak lidé, kteří byli pouze tázáni na názor na dobrovolnictví, ale sami s ním nemají osobní zkušenost, nejsou tedy mými informanty, neuvádím výše v podkapitole 1.3 a jejich výpověď je označena pouze jejich křestním jménem.“

Autorka nejprve zařazuje podkapitolu o motivacích dobrovolníků s citacemi z rozhovorů a až poté následuje velká kapitola o motivaci. Jaké má toto řazení smysl? Nepatřila by tato podkapitola až do kapitoly Motivace? V této kapitole zmiňuje, že motivace může mít kořeny psychologické (jaký člověk je) a sociologické (v jaké sociální situaci se nachází). Následně pak volí, že se bude věnovat čistému altruismu, tedy psychologické motivaci, „jelikož sociologický přístup **se na tento aspekt nespecifikuje**“ (s. 39). Proč by pro studenta antropologie, který má předložit antropologickou práci, měla být důležitější psychologická motivace? Máme na její studium odpovídající nástroje? Jaké metody máme k dispozici, abychom studovali podstatu osobnosti našich informantů? Proč bychom měli ignorovat, že se naši informanti nacházejí v určité sociální situaci, která jejich motivaci ovlivňuje? Vždyť v tom spočívá přidaná hodnota naší vědy. Autorka v kapitole také odkazuje na zastaralý koncept pyramidy potřeb od Maslowa, jako na něco, o čem není potřeba diskutovat.

Na s. 41 uvádí, že „Stejně jako na motivaci, tak také na altruismus a s ním související egoismus, bude pohlíženo spíše z roviny psychologické, protože psychologická rovina zahrnuje i egoistické motivy (Nakonečný 2009: 106–109).“ Domnívá se autorka, že egoistické motivy nemohou být sociokulturně zakotveny a že tedy musíme opustit sociální antropologii, abychom je mohli zkoumat? Od psychologických titulů se autorka na s. 42 konečně dostává k exkursu sociologicko-antropologickému s využitím divadelní teorie Ervinga Goffmana, kde se ukazuje, že někdy pojímá motivaci i z hlediska sociálního kontextu. V textu se však velmi špatně rozlišuje, kdy interpretuje z pohledu „čisté psychologie“ a kdy z pohledu sociálního kontextu – viz příklad interpretace popsany v následujícím odstavci.

Autorka nakonec zkoumá, do jaké míry se objevuje v motivacích informantů altruismus nebo egoismus. Není však jasné, na základě čeho přesně kategorizuje svoje informanty a do jaké míry bere jejich výpovědi vážně. Dva informanti v rozhovoru popírají egoistickou motivaci, ale jen u jednoho autorka soudí, že „nesmyslel egoisticky.“ Metodologický postup této kategorizace však není zřejmý: „Oproti tomu u informanta Petra nebyl přítomný egoismus, uvedl, že byl motivován skrze víru a rodinu, v níž vyrostl a že chtěl být pouze nápomocný“ (s. 45). „**Vyšlo mi** u jediného informanta Petra, že nesmyslel egoisticky, nicméně některé zdroje uvádějí, že i v náboženství je čekána odměna za své altruistické činy, například v podobě vstupenky do nebe/ráje“ (s. 45). Proč do egoistické motivace řadí i zdravotní sestru Elišku, která egoistickou motivaci v rozhovoru popírá a tvrdí, že brání služeb navíc a COVID testování nebylo motivováno příplatkem za služby (s. 47)? Z čeho je možné určit, že „smýšlela

egoisticky“? Pracuje zde autorka s nějakou znalostí sociálního kontextu, ze kterého tak soudí, nebo jde prostě o její rozhodnutí některým lidem jejich altruismus věřit a jiným nevěřit? Toto by ale nebyl zřejmě ani kvalitní postup, pokud bychom se pohybovali v čisté psychologii.

Zdá se, že autorka k uvědomění egoismu své informanty i aktivně přivádí a snaží se je zbavit idealizace vlastního altruismu a k tomu, že „klamali sami sebe“ (s. 45): „Informantka Sabina nejdříve uváděla pouze altruistické motivy a po mém doptávání se uvedla tedy i ty egoistické“ (s. 45). Autorka zřejmě ve společném rozhovoru aktivně odhaluje goffmanovské „masky“ svých dobrovolníků. Zajímalo by mě, zda tomu tak skutečně bylo a pokud ano, proč tuto intervenční metodu zvolila. Proč pro ni bylo důležité informanty kategorizovat a „konfrontovat“ (s. 46)? Do jaké míry souhlasí s tvrzením psychologů na s. 44, kteří tvrdí, že altruistické jednání neexistuje, a v rozhovorech se to snaží potvrdit?

V závěru práce (s. 48) mluví o dobrovolnictví jako o reciproční činnosti odpovídající Maussově pojetí daru, což dává smysl, ovšem tomuto přístupu je věnována jen jedna stránka. Mohl to být lepší teoretický klíč k práci, než psychologizovat o altruismu a egoismu, zcela by to proměnilo perspektivu a data by se mohla bez problémů interpretovat i takto. Kapitola 4 je nazvaná Interpretace zjištění, k interpretaci však dochází již v předchozích kapitolách. V této kapitole autorka zmiňuje jako největší motivátor dobrovolnictví pandemii samotnou a snahu se s ní vypořádat. V závěru práce popisuje podstatný přesun části dobrovolnictví do virtuální sféry. První výzkumnou otázku o nových typech dobrovolnictví zodpověděla autorka pomocí krátkého vyjmenování těchto typů (šití roušek, nákupy, venčení psů atd.), druhou vztahující se k motivaci dobrovolníků věnovala v podstatě celou práci.

Jazyková úroveň práce není úplně dobrá, objevují se věty nedávající smysl (s. 9 „Každá koruna má však dvě mince“, s. 26 „Dobrovolnická činnost se v době pandemie neprojevovala „jen“ v materiálním nedostatku, nýbrž i v sociální rovině), bez slovesa či nedokončené (s. 16, 31, 41). Autorka v některých pasážích nadužívá slova „tedy“ a ukazovacích zájmen, má chyby v prepisech rozhovorů (s. 20, 31), nevhodně používá slova (úhlavní rozdíl, užívání slova chtíč, např. chtíč být součástí situace, filantropismus místo filantropie, otázka k polemizaci, nespecifikovat se), občas špatně váže spojky (s. 27 „dětí, kteří“) či špatně skloňuje, objevuje se chyba ve shodě podmětu a přísudku (s. 50 informanti nezmínily). Další citace Andrey 2 a Marie se na s. 45 opakují podruhé, zde ale můžeme říci, že v jiném kontextu, přesto by na to autorka měla upozornit. Jinou opakovanou citaci Marie najdeme i na s. 51. V kapitole 1.4 nebylo nutné dělat tolik krátkých odstavců. Autorka vynechává řadu druhotných citací – Rochesteru a Wilsona dvakrát, Stebbinse, Vineyarda, Hustinxe a Lammertyna jednou. V literatuře chybí i autor Hardin.

V práci je vidět snaha načíst velký objem literatury a oslovit velký počet informantů, nemám pochyb o angažovanosti autorky a o jejím zaujetí pro téma. Na druhou stranu velký počet titulů a dat neznamená, že došlo k vytvoření kvalitního antropologického textu, práce s daty a s koncepty je značně problematická. Je mi to líto, ale v takovémto stavu práci nemohu k obhajobě doporučit a domnívám se, že by jejímu vylepšení měla být věnována velká pozornost.

V Praze dne 14. 5. 2021,

Hana Synková